

FILOZOFIE

3. díl

Dějiny filosofie

Kapitoly – vznik a podstata filozofie; antická filozofie (6. století př. n. l. – 529 n. l.); středověká filozofie (1. – 15. století); renesanční filozofie (15. – 16. století); novověká filozofie (17. – 18. století); filozofie 19. a 20. století.

FILOSOFIE, 3. díl

Dr. Jan Volf

Text © 2018, Dr. Jan Volf

Recenze – Dr. Bernard Roštecký, Mgr. Ján Bolek

Grafická úprava a sazba © 2018, Lukáš Vik

1. vydání © 2018, 1. díl, [Lukáš Vik - E-knihy hned](#)

ISBN ePub formátu: 978-80-7536-245-2 (ePub)

ISBN mobi formátu: 978-80-7536-246-9 (mobi)

ISBN PDF formátu: 978-80-7536-246-6 (PDF)

Konverze do elektronických formátů:

Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Poděkování za možnost napsat tuto knihu patří Ing. Josefu Váchovi, jemuž děkuji za vydatnou odbornou a technickou pomoc.

ÚVOD

Charakteristika filozofie

Filozofie vždy byla, a i nadále by být měla inspirátorkou idejí, které umožňují člověku rozumět světu, sobě samému, svému úkolu ve společnosti a tím ovlivňovat jeho chování, jednání, kladení cílů a hledání smyslu života.
(Josef Špür)

Filozofie vystupuje jako schopnost lidského myšlení, které dokáže zobecnit, třídí dílčí poznatky, uspořádat pojmy, vidět předměty a jevy v jejich jedinečnosti, ale i ve vzájemných vztazích a souvislostech.
(Jan Halada)

Filozofie jako tázání se po světě a po člověku a také filozofie jako univerzální, kritický systém o podmínkách fungování empirické skutečnosti jako celku. Filozofie poznává nejobecnější tendence, vlastnosti, vztahy všech sfér bytí (smysly postižitelného, transcendentního), chce odhalit logiku celistvosti jevu i světa jako takového.
(Miroslav Sapík)

Filozofie je soustavným přemýšlením o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, jež se týkají pojetí absolutna, přírody, člověka i samého poznání. Soustavnost může být třeba v trvalém zaujetí tématem. To, co rozumíme filozofií, je především moudrost hlubokého pohledu.

V tomto smyslu jsou filozofické úvahy podstatnou součástí lidské duchovní kultury, a proto lze k nim nacházet paralely v dalších kulturních oblastech, ať už jde o souběžnou obdobu, nebo jako protiváhu určitých myšlenkových tendencí.
(Jiří Vaněk)

Filozofie nás doprovází a stále bude doprovázet i jako láska k moudrosti, úctě a obdivu k člověku, lidskému myšlení, jeho nadějím i obavám.
(Jan Halada)

Filozofie je nauka či univerzální věda hledající odpovědi na nejzákladnější problémy bytí, života, jsoucna člověka a světa (vědecké filozofie); vědění o bytnosti věcí, myšlení bytí; univerzální fenomenologická ontologie usilující o vyjádření celku světa a života.
(Jiří Olšovský)

Filozofie je soustavné, racionální a kritické zkoumání skutečnosti světa a člověka, případně i toho, co je metafyzicky přesahuje.
(Jan Sokol)

Od filozofie se očekává, že poskytne co nejširší obzory lidského vědění a že vytvoří myšlenkový prostor, který se ve své neomezené univerzálnosti ke všemu vztahuje a všeho se dotýká.
(Karel Pexidr)

Filozofie je péče (starost) o duši.
(Cicero)

Filozofie vždy byla, a i nadále by být měla inspirátorkou idejí, které umožňují člověku rozumět světu, sobě samému, svému úkolu ve společnosti a tím ovlivňovat jeho chování, jednání, kladení cílů a hledání smyslu života.
(Josef Špür)

Filozofie vystupuje jako schopnost lidského myšlení, které dokáže zobecnit, třídít dílčí poznatky, uspořádat pojmy, vidět předměty a jevy v jejich jedinečnosti, ale i ve vzájemných vztazích a souvislostech.
(Jan Halada)

Filozofie jako tázání se po světě a po člověku a také filozofie jako univerzální, kritický systém o podmínkách fungování empirické skutečnosti jako celku. Filozofie poznává nejjobecnější tendence, vlastnosti, vztahy všech sfér bytí (smysly postižitelného, transcendentního), chce odhalit logiku celistvosti jevu i světa jako takového.
(Miroslav Sapík)

Filozofie je soustavným přemýšlením o podstatě světa a nejjobecnějších souvislostech v něm, jež se týkají pojetí absolutna, přírody, člověka i samého

poznání. Soustavnost může být třeba v trvalém zaujetí tématem. To, co rozumíme filozofií, je především moudrost hlubokého pohledu.

V tomto smyslu jsou filozofické úvahy podstatnou součástí lidské duchovní kultury, a proto lze k nim nacházet paralely v dalších kulturních oblastech, ať už jde o souběžnou obdobu, nebo jako protiváhu určitých myšlenkových tendencí.

(Jiří Vaněk)

Filozofie nás doprovází a stále bude doprovázet i jako láska k moudrosti, úctě a obdivu k člověku, lidskému myšlení, jeho nadějším i obavám.

(Jan Halada)

Filozofie je nauka či univerzální věda hledající odpovědi na nejzákladnější problémy bytí, života, jsoucna člověka a světa (vědecké filozofie); vědění o bytnosti věcí, myšlení bytí; univerzální fenomenologická ontologie usilující o vyjádření celku světa a života.

(Jiří Olšovský)

Filozofie je soustavné, racionální a kritické zkoumání skutečnosti světa a člověka, případně i toho, co je metafyzicky přesahuje.

(Jan Sokol)

Od filozofie se očekává, že poskytne co nejširší obzory lidského vědění a že vytvoří myšlenkový prostor, který se ve své neomezené univerzálnosti ke všemu vztahuje a všeho se dotýká.

(Karel Pexidr)

Filozofie je péče o duši.

(Cicero)

Filozofii charakterizuje aktivita ducha.

(Miroslav Sapík)

Filozofie je kulturou rozumu.

(Cicero)

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka i samého poznání.

Smyslem této učební pomůcky – učebnice je přispět k nahlédnutí do vnitřní složitosti a vzájemného propojení jednotlivých složek, oblastí, součástí, škol a směrů v rámci **systematického vývoje filozofie v celku a tím pochopit **systém filozofického vědění z pohledu dějin filozofie.****

Učit se něco (něčemu) znamená pojímat nějaké (určité) informace a paměti si je osvojit, abychom v závislosti na svých schopnostech a znalostech se mohl více či méně úspěšně, orientovat a pohybovat v určité problematice. Tím vstoupíme do situace, která se pak pro nás stane co do svého smyslu, jako filozofická problematika, přehledná a přisvojitelná. Jedná se o dílčí přehled.

Charakteristika učebnice

Navazuje na Filozofii 1. díl – Teoretická část systematické filozofie a etika. Filozofie 1. díl obsahuje problematiku: ontologie (metafyziky, filozofie bytí), gnozeologie (noetiky, epistemologie, filozofie poznání), axiologie (filozofie hodnot a hodnocení), antropologie (filozofie člověka) a etiky.

Dále navazuje na Filozofii 2. díl – Aplikovaná (mezní) část systematické filozofie. Filozofie 2. díl obsahuje: a) filozofii myšlení, jednání, přírody, kultury, dějin; b) filozofii a vědu – náboženství – umění; c) estetiku jako svébytnou filozofickou disciplínu.

Řeší průběh (vývoj) dějin filozofie.

Je snahou vytvořit učebnici filozofie, která bude ukazovat filozofické dědictví, dějinný průběh obsahu filozofických myšlenek, včetně časového sledu dění.

Vychází z pojetí západní filozofické tradice, která se snaží ukázat vývoj filozofie v celku. Jedná se o dějinný vývoj filozofického myšlení, vědění a jednání.

Poskytuje základní vhled do obsahu a struktury dějin filozofie.

Snaží se ukázat cestu, jak vstoupit do dějin filozofie a orientovat se v základní problematice.

Jejím cílem je snaha o interpretaci hlavních linií vývoje filozofického myšlení a vzájemných souvislostí filozofických pojmů, škol, směrů a učení.

Jako dějiny filozofie má učebnice tu přednost, že se s jejich pomocí seznámíme s pluralitou mnoha nejrůznějších názorů a přístupů k filozofické tématice, která umožňuje uvažovat o tom, co z toho všeho je nám blízké a co nikoli.

Podle staré moudrosti: poznej vše a drž se toho nejlepšího!

Učebnice Filozofie 3. díl podává (řeší) základní orientaci v dějinách filozofie. Provází nás vývojem filozofie od počátků až do současné doby. V chronologickém řazení seznamuje s filozofickými směry (proudy, školami) a s nejvýznamnějšími filozofy a jejich teoriemi.

Učebnice je rozvržena do 7 kapitol. Každá kapitola obsahuje určitý časový úsek (období) vývoje filozofické problematiky. Cílem však není podat vyčerpávající přehled všech postav a směrů daného období. Kniha je spíše zaměřena na vybrané osobnosti a směry, které mohou být považovány za klíčové pro dané období. Kniha soustřeďuje pozornost na vybrané osobnosti reprezentující tu či onu dobu.

Učebnice nesleduje cíle badatelské, nýbrž didaktické. Jimi se řídí snaha poskytnout na minimální ploše maximum informací, a to způsobem, pokud možno srozumitelným. Publikace je komplementární (doplňující se) oblastí vědění, které vychází z jednotlivých filozofických disciplín (oblastí a oborů), které tvoří dějiny filozofie. Seznamuje čtenáře s východisky, tradicemi a myšlenkovými souvislostmi, v jejichž rámci byla a je nastolována a řešena problematika dějin filozofie.

Tato učebnice se neobrací na odborníky ve filozofii. Těm nemůže ve své podstatě říci nic nového. Ale určitě bude účinnou studijní pomůckou všem studentům dějin a filozofie. Zároveň bude vhodná pro všechny ostatní zájemce (ať jsou akademicky vzdělaní či nikoli) o výše uvedenou problematiku.

Dějiny filozofie

- == Samostatný obor (disciplína) filozofie, který se ustanovil na konci 18. století a jehož cílem je ukázat vývoj a vzájemnou souvislost filozofických pojmů, škol a směrů.
- == Obsahují podstatu myšlenkových směrů, názorů předních filozofů a vývoj filozofie.
- == Zkoumají vývoj a souvislosti filozofického myšlení.
- == Jsou souhrnem různých myšlenkových systémů.
- == Nahlízejí smysl filozofie.
- == Ukazují filozofické dědictví.
- == Mají následující periodizaci v rámci vývoje filozofického myšlení a vědění:
  - 1) Starověká (antická) filozofie;
  - 2) Středověká filozofie;
  - 3) Renesanční filozofie;
  - 4) Novověká filozofie;
  - 5) Filozofie 19. a 20. století.

Počátek dějin a filozofie

Začátek dějin a filozofie je spojen. (M. Heidegger). Jedná se o moment, kdy člověk si prvně uvědomil sám sebe v kontextu událostí kolem. Tam, kde se člověk vymanil permanentní činnosti k reflexi sebe sama skončila samozřejmost a začala mytologie. Mytologie, která se díky svému dílčímu přístupu vykládání jednotlivostí, postupně transformovala ve filozofii. Filozofie je zároveň spojena s dějinami.

Chápání dějinného světa jako souvislosti působení, které je centrované v sobě samém. Každá jednotlivá souvislost působení, která je v ní obsažena, má střed v sobě samé, všechny jsou však strukturovaně spojeny do jednotlivého celku, ve kterém z významovosti jednotlivých částí vyplývá mysl souvislosti dějinného světa, tak že výlučně z této strukturní souvislosti musí vycházet:

- == každý hodnotový soud;
- == každé vytyčení cíle směřujícího do budoucnosti.

„Studium dějin filozofie je studiem filozofie samé“
(Georg Wilhelm Friedrich Hegel)

OBSAH

Úvod

1. Vznik a podstata filozofie

- 1.1 Mytologie jako prehistorie filosofie
- 1.2 Charakteristika (pojetí) filozofie
- 1.3 Struktura (vnitřní členění) filozofie

2. Antická filozofie (6. století př. n. l. – 529 n. l.)

- 2.1 Předklasické období – předsokratovská filozofie
  - 2.1.1 Kosmologická filozofie
    - 2.1.1.1 Milétská škola (Thalés, Anaximandros, Anaximénés)
    - 2.1.1.2 Pýthagorejská škola (Pythagoras a jeho žáci)
    - 2.1.1.3 Elejská škola (Xenofanés, Parmenides, Zénón z Eleje)
    - 2.1.1.4 Iónská škola (Hérakleitos)
  - 2.1.2 Přírodní filozofie
    - 2.1.2.1 mladší fyzikové (pluralisté – Anaxagorás, Empedoklés)
    - 2.1.2.2 atomisté (Leukippos, Démokritos)
- 2.2 Klasické období – vrcholná řecká filozofie
  - 2.2.1 Sofisté (Prótagorás, Gorgiás)
  - 2.2.2 Sókratés
  - 2.2.3 Platón
  - 2.2.4 Aristotelés
- 2.3 Helénistická filozofie (filozofie v období helénismu a pozdní antiky)
  - 2.3.1 Stoicismus (Lucius Annaeus Seneca, Epiktétos, Marcus Aurelius)
  - 2.3.2 Epikureismus (Epikúros ze Samu)
  - 2.3.3 Scepticismus (Pyrrhón z Élidy, Karneadés z Kyrény, Arkesiláos, Sextos Empeirikos, Ainesidémós)
  - 2.3.4 Eklekticismus (Marcus Tullius Cicero, Filón Alexandrejský)
  - 2.3.5 Novoplatónismus (Plótínos)
  - 2.3.6 Iracionální filozofie. Gnóze.

3. Středověká filozofie (1. – 15. století)

- 3.1 Patristika
  - 3.1.1 Představitelé patristiky
  - 3.1.2 Aurelius Augustin – sv. Augustin
- 3.2 Scholastika
  - 3.2.1 Raná scholastika: realismus a nominalismus – spor o univerzálie (Jan Scotus Eriugena, Anselm z Canterbury, Vilém z Champeaux, Jan Roscellinus, Pater Abélard)
  - 3.2.2 Vrcholná scholastika: Tomáš Akvinský – sv. Tomáš
  - 3.2.3 Pozdní scholastika: Roger Bacon, Jan Dunus Scotus, William Ockham (Occam), Jan Eckhart

4. Renesanční filozofie (15. a 16. století)

- 4.1 Antická platonská a aristotelovská tradice (M. Ficino, G. P. Mirandola, P. Pomponazzi)
- 4.2 Renesanční přírodní filozofie (filozofické systémy) a renesanční přírodověda (M. Kusánský, G. Bruno, F. Bacon, M. Koperník, J. Kepler, G. Galilei)
- 4.3 Filozofie společnosti (N. Machiavelli, H. Grotius, T. Hobbes)
- 4.4 Reformace

5. Novověká filozofie (17. a 18. století)

- 5.1 Racionalismus a barokní filozofie (R. Descartes, B. Spinoza, G. W. Leibniz)
- 5.2 Empirismus (J. Locke, G. Berkeley, D. Hume)
- 5.3 Osvícenství (C. L. Montesquieu, Voltaire, D. Diderot, J. J. Rousseau)
- 5.4 Materialismus 18. století ve Francii (La Mettrie, P. H. Holbach, C. A. Helvétius)
- 5.5 Immanuel Kant – vrchol německého osvícenství s přesahem na idealismus (tzv. německé klasické filozofie)

6. Filozofie 19. století

- 6.1 Romanticko-idealistická německá filozofie /německá klasická filozofie/ (J. G. Fichte, F. W. J. Schelling, G. W. F. Hegel)
- 6.2 Pozitivismus (A. Comte, J. S. Mill, H. Spencer)
- 6.3 Německý panteismus a antropologický materialismus (D. F. Strauss, L. Feuerbach)
- 6.4 Iracionalismus a voluntarismus (A. Schopenhauer, F. Nietzsche, S. Kierkegaard)
- 6.5 Marxismus (Marx)

7. Filozofie 20. století

- 7.1 Marxismus a materialismus
- 7.2 Filozofie života a vitalismus (H. Bergson, H. Driesch, O. Spengler, W. Dilthey)
- 7.3 Pragmatismus (Ch. S. Peirce, W. James, J. Dewey)
- 7.4 Nová metafyzika /ontologie/ (S. Alexander, A. N. Whitehead, N. Hartmann, M. Heidegger, J. P. Sartre)
- 7.5 Fenomenologie (E. Husserl, F. Brentano, M. Scheler)
- 7.6 Existencialismus (A. Camus, K. Jaspers, G. Marcel, J. Patočka)
- 7.7 Hermeneutika (H. G. Gadamer, P. Ricoeur)
- 7.8 Strukturalismus (F. Saussure, C. L. Strauss, M. Foucault)
- 7.9 Analytická filozofie /novopozitivismus, logický pozitivismus či logický empirismus/ (B. Russell, R. Carnap, W. V. O. Quine, L. Wittgenstein)
- 7.10 Filozofická antropologie 20. století (M. Scheler)
- 7.11 Kritický racionalismus (K. R. Popper)
- 7.12 Křesťanská filozofie 20. století /novotomismus/ (J. Maritain, P. T. Chardin, N. A. Berdajev, E. Mounier, K. Barth, P. Tillich)
- 7.13 Postmoderní filozofie /postmodernismus/ (J. F. Lyotard, J. Derrida)

8. Filozofie jazyka a porozumění ve filozofii

Závěr

Doporučená literatura

1. Vznik a podstata filozofie

1.1 Mytologie jako prehistorie filozofie

1.1.1 Mýtus

Počátky duchovního vývoje lidstva a jeho kultury se odehrávají v souvislostech, které určuje mýtus, který historicky předchází vzniku filozofie. Znamená nejstarší (předfilozofický) pokus o vysvětlení:

- == světa;
- == života;
- == kosmu.

Všechny národy světa měly a mají své báje, pověsti, legendy, pohádky a jiné systémy kulturních symbolů narativní (vyprávěcí) povahy. Kdyby nebylo mytologické reflexe, neexistovala by tradice, kontinuita generací, nebyly by možné v pravém slova smyslu ani dějiny. Médiem mýtu je obraz, nikoli pojem.

V mýtu je určitým způsobem smíšeno:

- == racionální i iracionální;
- == objektivní i subjektivní;
- == pravda i fikce.

Z filozofického hlediska je mýtus historickou formou hodnotového vidění a porozumění, zejména však prožívání skutečnosti, určitým všeobecně ustáleným existenciálním modelem života, kterým se řídil člověk doby archaické. Mýty měly převážně praktický smysl. Mýtické sdělení je nadčasové, každá výpověď o minulém se obrací i k přítomnosti.

Mýtus (z řec. mythos – slovo, báje), typ slovesného útvaru, většinou příběh přenášený z generace na generaci, skrývající významnou symbolickou hodnotu, zachycuje původní lidskou zkušenost v přírodě a historii. Obsahem mýtu bývá nastolení řádu v dříve chaotickém či beztvarem prazákladu světa. Pak hlavním smyslem mýtu je identifikace člověka a společnosti s daným přírodním i společenským řádem, nikoli interpretace světa. Mýtus buď nemá autora, nebo je autor neznámý.

Mýtus je specifická forma kolektivní zkušenosti lidstva, takový druh zobrazení minulosti národů, etnických a sociálních skupin, v němž převažuje vyprávění, fabulace (vymyšlení příběhů, tvoření děje), hodnotové a normativní zvyznamňovací skutečnosti, a nikoli přesný popis faktů.

Mýtus je formou komunikace s dějinami, hledáním tradic, odkazů a vzorů, a tedy i formou smysluplné rekonstrukce těchto dějin samých. Splývá v něm objektivní a subjektivní, reálné a fiktivní, skutečnost a ideál. Mýtus je převážně obrazný, narativní a emocionální chápání světa. Není pojmový definovaný a racionální.

Pravda v mýtu přichází z minulosti a rozprostírá se nad soudobou aktivitou lidí. Někdy je to „pravda“ těžce odstranitelná. Postmoderní život může mít též mýtotvorný charakter (vznik nových mýtů). Mýtem je člověk spjat se svými kořeny, vztahuje se k prazákladu bytí, může se napojit na posvátné zdroje síly života. Mýtus může vést (ve svém kladení otázky celku) k plnému životu, k silné přítomnosti, může otevírat naději. Vůči děsivým silám mýtu je však třeba být bdělý, poukazovat na jejich možnou destruktivní sílu. Pravda spočívá ve vyváženosti mýtu a logu. Logos – řec. poměr, norma, symetrie, proporce, míra, zákon (rozum, struktura, nomos) světa, božský (vesmírný) logos. Dále logos je racionální síla ducha, definice, důvod, rozumové zdůvodnění, pojem, řeč, výpověď, úvaha, soud a argument.

1.1.2 Typologizace mýtů rozlišuje

- == Kosmogonické mýty – líčí vznik světa.
- == Teogonické mýty – vznik bohů.
- == Antropogonické mýty – vznik člověka.
- == Aitiologické mýty – původ zvyků.
- == Soteriologické mýty – průběh světového dění.
- == Eschatologické – konec světa

Filozofie a teologie se již tradičně pokoušejí o demytologizaci, tj. pokoušejí se oprostit jisté tradované názory a pojmy od jejich mytického obsahu a pochopit je na jejich historickém pozadí.

1.1.3 Mytologie

Z řec. mythos – slovo, příběh; logos – slovo, řeč. pojem, nyní nauka.

V původním významu vyprávění mýtů. Mytologie znamená:

== Soubor mýtů určité kultury, národy (např. egyptská, řecká, germánská, slovanská mytologie, mytologie různých přírodních národů atd.).

== Vědní disciplína zabývající se výkladem, rozbořením a srovnáním mýtů. V tomto smyslu bývá chápána zejména jako součást kultury, antropologie, historie, religionistiky a psychologie.

„Rozklad původně nediferencované mytologie měl za následek vznik tří samostatných oblastí:

- 1) filozofie,
- 2) náboženství,
- 3) umění.

Filozofie, umění a náboženství se neustále setkávaly a rozcházely, vzájemně se prolínaly a ve vztahu k sobě se inspirovaly. Z jejich těsného soužití vyrostl pevný kmen antické kultury, který své kořeny zapustil v evropském duchovním prostoru.“

(Soňa Dorotíková – Filosofické kořeny právního myšlení)

1.1.4 Teoretický postoj člověka ke světu (filozofie)

Vzniká z údivu, který člověka vytrhne ze samozřejmosti světa, tedy z **přirozeného postoje** ke světu. Svou úlohu sehrála úzkost, pochybování a mezní situace.

Počátek filozofie lze spojit s výrazným posílením pocitu individuality (člověk se vyděluje z celku světa, pohlíží na něj jakoby zvnějšku) a zároveň opouštěním samozřejmosti (člověk se ničemu nediví) směrem k údivu. Tato cesta v dějinách antiky je nazvána **cestou od mýtu k logu (řádu)**. Jedná se o cestu od mýtického pojetí k racionálnímu výkladu světa.

1.1.5 Filozofie (evropské filozofické myšlení)

ve smyslu lásky k moudrosti vzniká na přelomu 7. a 6. století před n. l. na území antických řeckých městských států na západním pobřeží Malé Asie, která byla jednak obchodní křižovatkou mezi Řeckem, Asií a severní Afrikou

a zároveň místem, které bylo nejvíce otevřeno kulturním vlivům východních civilizací.

Filozofie ve své podstatě vznikla jako úsilí lidského ducha aplikovat racionální myšlení na výklad otázek po původu, smyslu a podstatě veškeré skutečnosti, která člověka obklopuje, ke které on sám patří a z jejíhož celkového porozumění i sám sobě rozumí.

Filozofické rozumění světu předcházelo mýtické vnímání světa.

Filozofie se opírá o rozum, logos. Logos chápe jako rozumový řád bytí, které vychází z jednoho počátku.

Řekové vtiskli filozofii hledisko celistvosti, které filozofii doprovází po celé její trvání a vývoj.

1.2 Charakteristika (pojetí) filozofie

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka i samého poznání.

1.2.1 Univerzálnost filozofie

vyplývá ze tří základních filozofických skutečností, které nelze redukovat na nic obecnějšího.

Jedná se o zóny (útvary, sféry, sektory, pásma) filozofie:

1) Oblast ideálního bytí = ideální svět = ideálno:

== nemá vazbu na prostor a čas;

== kontakt s ideálním (s ideálním bytím, s ideálními vztahy)

zprostředkovává: myšlení a jiné aktivity duchovního života jako je umění, náboženství, mystické a ezoterické kontemplace apod.

2) Vědomí:

== je mimoprostorový jev;

== jako individuální psychická skutečnost je vědomí vázáno na dobu lidského života, probíhá v čase;

== jako průvodce zvláštních vlastností subjektu, v rámci poznávacího vztahu, je přispěním abstrakce (od individuální živé skutečnosti oproštěno) chápáno jako nadindividuální a mimočasové;
== je obsah mysli, který si člověk dokáže vybavit.

3) Oblast reálného bytí = reálný svět = reálno

== zahrnuje vše, co existuje v prostoru a čase včetně všech vztahů vázaných na prostor a čas,

jakými jsou: vztahy hmotného působení, koexistence, změny a trvání, pravdivost a nahodilost.

1.2.2 Podstata světa může být chápána

V nejširším smyslu jako:

== univerzum,

== kosmos,

== veškerenstvo,

== souhrn všeho jsoucího.

V užším smyslu jako sluneční soustava.

Ve smyslu gnozeologickém (poznávacím) filozofie rozlišuje:

== vnější svět – objektivní realitu;

== vnitřní svět – subjektivní realitu – obsah naší mysli.

Jako svět:

== Přirozený = svět naší zkušenosti, svět, který jsme schopni na základě smyslového vnímání poznávat a na který jsme schopni i působit.

== Nadpřirozený = svět transcendentní, který je vše, co v lidském vědění přesahuje naši zkušenost, hranice přirozeného (reálného) bytí. Je chápán jako bytí nepodmíněné a nezávislé. Je to svět, který nelze logicky potvrdit ani vyvrátit. Jedná se o absolutní realitu.

Filozofie řeší svět jako celek, jeho podstatu a nejobecnější vlastnosti v něm, týkající se

a) Bytí, života, jsoucna.

b) Absolutna, přírody a kultury.

c) Člověka, dějin, hodnot.

- d) Etiky a estetiky (umění).
- e) Poznání, myšlení a jednání.

1.2.3 Filozofie

Je univerzální nauka, která usiluje především o

- == porozumění,
- == pochopení,
- == vědění.

Poskytuje vidění světa jako celek. Snaží se zařadit jednotlivé jevy života do všeobecné souvislosti.

Základ její činnosti spočívá ve vyjasňování pojmů, analýze a tvorbě argumentů a teorií, promyšlení jejich předpokladů, důsledků a vzájemných vztahů.

1.2.4 Principy (zásady) filozofie

- 1) obecnost
- 2) srozumitelnost
- 3) pravdivost
- 4) svoboda
- 5) tolerance
- 6) víra

1.3 Struktura (vnitřní členění) filozofie

Filozofii lze členit z různých hledisek. Každá filozofická problematika však obsahuje tři hlavní otázky:

- * Jaká je podstata zkoumaného jevu?
- * Jak ji můžeme poznat?
- * Jaký to má pro nás význam?

Z těchto tří hlavních otázek můžeme odvodit tři základní oblasti (disciplíny) filozofie

- 1/ Ontologie = nauka o podstatách a vlastnostech bytí a jsoucna.
- 2/ Gnozeologie = nauka o možnostech a povaze poznání.
- 3/ Axiologie = nauka o hodnotách a hodnocení.

1.3.1 Maximalistický pohled na strukturu filozofie

- ▶ Teoretická (všeobecná) filozofie
  - 1/ Ontologie, metafyzika, filozofie bytí;
  - 2/ Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání;
  - 3/ Axiologie, filozofie hodnot;
- ▶ Aplikovaná (mezní) filozofie
  - 4/ Filozofie člověka, filozofická antropologie;
  - 5/ Filozofie přírody;
  - 6/ Filozofie kultury;
  - 7/ Filozofie dějin;
  - 8/ Další např.: filozofická teologie a filozofie náboženství; filozofie vědy; filozofie umění, politická filozofie; filozofie techniky a technologie, filozofie práva...
- ▶ Praktická filozofie
  - 9/ Filozofie jednání;
  - 10/ Etika;
  - 11/ Estetika a filozofie umění.
- ▶ Dějiny filozofie

1.3.2 Minimalistický pohled na strukturu filozofie

Jedná se o jádro filozofie ve smyslu nejzákladnější filozofické reflexe, která tvoří součásti celku jako konzistentní pilíř (základ) filozofie jako takové:

- ▶ Ontologie, metafyzika, filozofie bytí
- ▶ Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání
- ▶ Axiologie
- ▶ Filozofie člověka
- ▶ Etika
- ▶ Dějiny filozofie

1.3.3 Filozofický systém tvoří

- a) Tradici = filozofické myšlení a jeho vývoj.
- b) Teorii = postoje (přístupy, pozice, postupy, tvorbu), směry (proudy), učení a školy, pojmy a kategorie.
- c) Implikaci = východiska, koncepce.
- d) Praxi = jednání a chování.

2. Antická filozofie

(6. století př. n. l. – 529 n. l.)

Základní a obecná charakteristika antické filozofie

Předpoklady vzniku filozofie v Řecku

V bohatých svobodných městech na pobřeží Malé Asie (na území dnešního Turecka) se stýkaly dvě významné starověké kultury:

- a) středomořská;
- b) východní.

Praktické potřeby vyžadovaly systematizaci reálných poznatků o světě.

Řecké náboženství netvořilo jednotný systém s duchovním monopolem.

Počátky antické filozofie jsou spojeny s

- == prostředím řeckých městských států;
- == obdobím 6. století př. n. l.;
- == podmínkou rozvoje myšlení v této oblasti byl přechod od despotických, patriarchálních forem vlády k demokratičtější správě polis;
- == významným demokratickým vzestupem oblasti.

Antická filozofie je historickým typem myšlení, které je založeno na následujících předpokladech:

1. Celistvosti a jednoty bytí, která je odvozena z uspořádanosti bytí, z řádu, který vším proniká a je mu vše podrobena.
2. Uvedený řád je objektivní a neosobní. Je mu podroben i člověk.
3. Řád je esenciální a racionální. (esence = bytnost. Bytnost je věčná podstata, tj. to, co je a jak je věc ve své pravdě, ve svém bytí /jádro věci, základ, podstatná přirozenost, smysl a hodnota věci/. Esence je to, co činí věc právě tím, čím je, čím se od každé jiné věci odlišuje.)
4. Člověk je obdařen rozumem.
5. Rozum řeckého myšlení je nazíravý.

Antická filozofie zkoumá především problematiku toho, co je společné:

- == jsoucna,
- == vztah pohybu a klidu,
- == mnohosti a jednoty,
- == dění a bytí.

Antickou filozofií označujeme **řeckou filozofií** s jejím pokračováním v **helénisticko-římské filozofii**. Hlavní její význam spočívá v tom, že trvale ovlivnila západoevropské myšlení.

Antická filozofie má dvě velké periody:

- == řeckou filozofií – do roku 322 př. n.l., kdy zemřel Aristotelés;
- == helénisticko-římskou filozofií – jejíž období končí roku 529, kdy císař Justinián uzavřel Akademii.

Řecká filozofie:

- == rozkvétá na půdě do sebe uzavřené národní kultury;
- == je to čistý produkt řeckého ducha;
- == je filozofie jako samostatná nauka.

Helénisticko-římská filozofie:

- == Je rozmanitější a plná rozporů v pohybu ducha.
- == Projevují se v ní národní zvláštnosti velké říše.
- == Objevují se nové problémy:
  - a) praktická otázka způsobu života;
  - b) vědění není již samo o sobě silou, nýbrž prostředkem k pravému prožití života.
- == Filozofie je s plným vědomím ve službě mravního a náboženského určení člověka.

Periodizace antické filozofie:

1. **Předklasické období** – předsókratovská filozofie. (6.–5. století př. n. l.)
2. **Klasické období** – vrcholná řecká filozofie. (5.–4. století př. n. l.)
3. **Helénistická filozofie**. (4. století př. n. l.-529 n. l.)

Typy (oblasti, obory, směry, učení) v rámci periodizace antické filozofie:

- 1) **Kosmologická a přírodní filozofie** – předsokratovští filozofové.
- 2) **Antropologická filozofie** – sofisté, Sókratés, tzv. sókratovské školy.
- 3) **Systematická filozofie** – Platón, Aristotelés.
- 4) **Helénistická filozofie** – stoicismus, epikureismus, skepticismus, eklekticismus, novoplatónismus.

2.1 Předklasické období – předsókratovská filozofie

Předsókratovská filozofie se postupně vyčlenila z **mýtu** jako **samostatné myšlení** a začala si budovat svůj **pojmový aparát** a formulovat **zásadní filozofickou problematiku**. Hlavním zájmem filozofů tohoto období byl **svět (kosmos)** a hledání jeho základů.

Předsókratovská filozofie (předklasické období)

Je kosmologická a přírodní filozofie. Kosmologie znamená označení, pod kterým se filozofie začala ve svých počátcích formovat. Kosmogonie je oblast kosmologie řešící původ světa.

Řeší podstatu a řád světa. Kosmos (svět jako celek. Znamená řád, uspořádání, harmonickou vyváženost, krásu.), přírodu (fysis), kterou předsókratovská filozofie chápe jako:

- == přírodně přirozené bytí;
- == nestvořenou, věčnou, která se stává pochopitelnou především odkrytím jejího počátku, prvopříčiny, pralátky;
- == látku čistou, živou, plnou dechu (duší).

Počátek (pralátka) všeho existujícího

Je princip (z lat. principum – začátek, vznik, původ). Princip je stav nebo teorie, na které závisí další stavy nebo věty. V antické filozofii rozlišujeme principy: pralátku, číslo, atomy, ideje apod.

Do předsókratovské filozofie je zařazena:

- == Kosmologická filozofie: Milétská škola; Pýthagorejská škola; Elejská škola a Iónská škola.

== Přírodní filozofie: tzv. mladší fyzikové (pluralisté) a atomisté.

2.1.1 Kosmologická filozofie

Kosmologická filozofie hledala odpověď na otázku, co je sjednocujícím **principem** v proměnlivé skutečnosti, z čeho je **skutečnost (realita)** odvozena, jakým řádem se řídí.

2.1.1.1 Milétská škola (Thalés, Anaximandros, Anaximenés)

Miléťané jako skupina řeckých filozofů pochází od jejich společného působení ve městě Milétos, které bylo ve své době nejrozvinutější řeckou osadou na západním pobřeží Malé Asie. Právě zde vznikly přírodně filozofické koncepce, kterými začal vývoj řecké filozofie.

Miléťané jako první filozofové:

== začali realizovat **přechod od mýtu k logu (filozofii)**;

== snažili se vyložit svět z něj samého, tj. přirozeným způsobem;

== orientovali se na svět jako

a) přírodu prostřednictvím představy kosmu (řádu),

b) uspořádaného a jednotného celku, jehož jednota je dána jeho počátkem, tzv. arché, z něhož vše vzniká a v němž vše zaniká.

I když se věc mění, je její podstatou stále arché.

Milétské škola se již nezajímala o to, co bylo před světem, před přírodou, ale soustředila se na problematiku, z čeho svět vznikl, co je jeho podstatou, jakou a z čeho je příroda od samého počátku. Považovala za pramen všeho jsoucího pralátku (arché). Pralátka jako princip je základem a zdrojem všech věcí. Je nadána vlastním životem – vnitřním zdrojem pohybu a vývoje. Proto bývají nejstarší filozofové nazýváni hylozoisté (z řeckého hýlé = hmota, látka a zoé = život).

Hylozoismus je typickým rysem pro tehdejší kosmologickou a přírodní filozofii. Jedná se o přesvědčení, že v každém hmotném jsoucnu je nějak přítomen život, vše je plné duchů.

Představitelé Milétské školy jsou monisté (Monismus – ontologická koncepce, podle které je základem všeho jediná substance. Vše ostatní je z ní odvozeno.), protože se snaží najít pro rozmanitost světa jediný sjednocující

princip. Zároveň jsou materialisté, protože za sjednocující princip považují hmotnou pralátku jako pramen všeho jsoucího:

- == z pralátky vznikají všechny věci, do které časem zanikne vše, co z ní jednou vzešlo;
- == je základem a zdrojem všech věcí, jako jejich podstata stále trvá;
- == mění se pouze ve svých stavech, tedy v tom, co se z ní vytváří (např. vítr, moře, nebeská tělesa apod.)
- == je „živou“, oduševnělou hmotou.

Milétští filozofové:

- == uznávali objektivní existenci světa;
- == poukazovali na vzájemnou souvislost jevů a věcí;
- == pokusili se vysvětlit svět z jeho kvalitativní stránky.

Thalés (624–545 př. n. l.)

Filozof, matematik, astronom a politik.

Aristotelés ho označuje za původce uvažování o principech, z kterých je odvozena rozmanitost světa. Thalés považoval za arché (pralátku) vodu. Voda (hydor) je počátek všeho – všechno vzniká z vody a do vody se zase navrácí. Voda je živoucí základ všech jevů, který je obdařen božskou silou.

Thalés se domníval, že vše je plné bohů. Jedná se o panteismus – názor, že všechno, co existuje, je jediným celkem s božskou podstatou.

Thalés je zakladatelem filozofické školy v Milétu.

Anaximandros (610–546 př. n. l.)

Je pokládán za zakladatele filozofie jako samostatné nauky.

Považoval za arché neurčitý princip apeiron (to, co nemá hranice), tj. neomezeno, neurčeno, nekonečno. Nemá hranice, tvar ani meze. Vše vzniká z této přirozené neomezenosti a vrací se do ní zpět. Tato pralátka je ve skrytosti obsažena ve všem. Apeiron se neustále vyvíjí a mění. Je vnitřní zákon, který určoval všechny jednotlivé, proměnlivé a pomíjivé věci, včetně jejich začlenění v celku světa. K tomu Anaximandros ještě dodává, že věci, které vystávají z apeironu, a dokonce celý náš svět, nejsou trvalé.

Anaximandrův apeiron je již velmi abstraktní pojem a snad první filozofický termín, jehož síla a nosnost zůstaly dodnes uchovány.

Podstatou jeho filozofického učení je otázka o původu a vývoji organického světa. Svět se podle něj vyvíjí, přetváří a rodí ze sebe nové životy.

Anaximenés (585–528 př. n. l.)

Vnímal arché (pralátku) jako neurčitý a neomezený vzduch (aér). Vše vzniká ze vzduchu, a to jeho zhušťováním nebo jeho zředováním. Pokud je vzduch zhušťován, stává se větrem. Je-li ředěn, stává se ohněm. Vzduch je ze všech látek nejméně postižitelný a souvisí s dýcháním, dechem – je tedy živoucí. Vzduchem Anaximenés mínil oživující dech a také duši. Apeiron aér (neurčitý a neomezený vzduch; dech, duše), z něhož zhušťováním a zředováním periodicky vznikají světy.

2.1.1.2 Pýthagorejská škola (Pýthagorás a jeho žáci)

Pýthagorejci

Pokračovali v Pýthagorově filozofii a zkoumali svět na základě čísla, které je principem jsoucího (tzn. že společnou vlastností všech jevů je jejich počítatelnost). Každé jsoucno je vytvarováno, má tedy svou hranici, mez (peras).

Pojali číslo jako:

== základ všech věcí,

== něco, co věci ovládá, řídí – prazákon kosmu.

Jich **učení o čísle** bylo snahou o charakteristiku světa z jeho kvantitativní stránky. Poznat svět pro ně znamenalo poznat čísla, která jej řídí. Proti počátkům kvalitativní povahy, za které byly považovány vzduch, voda a oheň, určili pýthagorejci za počátek věcí čísla.

Podle pýthagorejců je harmonie sjednocením mnohosti a dochází v ní k souladu jevů původně nesouladných. Harmonie spojuje v jednotu tyto protiklady:

== omezené – neomezené

== jedno – mnohé

== liché – sudé

- == pravé – levé
- == mužské – ženské
- == klid – pohyb
- == rovné – křivé
- == světlo – tma
- == čtverec – obdélník
- == dobro – zlo

Lidskou duši rozdělili na tři části:

1. Chápavost
2. Srdnatost (mající zvířata)
3. Rozum (pouze člověk).

Část rozumná je nesmrtelná, ostatní složky smrtelné.

Filozofická orientace pýthagorejců se spojovala s učením o převtělování duše, kterou chtěli osvobodit z koloběhů životů dodržováním přísných životních zásad uzavřeného učení (vzdělávání, disciplína, střídmost, zdrženlivost, autorita atd.). Vzhledem k převtělování duší nezabýjeli živé. Pýthagorejci vytvořili filozoficko-náboženskou školu, která měla znaky uzavřeného bratrstva se složitým systémem zasvěcení. Jednalo se o spojení filozofie, matematiky a náboženských prvků.

Skupina pýthagorejců byla nakonec násilně rozehnána, a to v důsledku snahy uplatnit svůj vliv v politice (ve prospěch aristokratických tendencí).

Pýthagorejci byli vegetariáni a velká část jejich nauky byla ezoterní a tajná.

Pýthagorás ze Samu (580–500 př. n. l.)

Jako první se nazval filozofem. Svou školu (středisko filozofie) založil v řeckých osadách na území dnešní jižní Itálie a Sicílie. Nalézá principy, vedoucí k uspořádání světa, v číselných (arithmós) vztazích jeho rozmanitých hmotných i nehmotných projevů. Tyto vztahy nám otevírají možnost číselně vyjádřit psychické a sociální útvary.

Princip, který založil řád celku (kosmos), v kvantitě – číslu (souvisí to s jeho zájmem o matematiku a výzkum akustiky). Číslo bylo chápáno jako cosi látkového, nacházející se v základu všech proměnlivých věcí. Každé z čísel 1–10 má zvláštní moc, číslo 10 představuje dokonalost. Obsahuje

v sobě princip, z něhož je vybudován celý kosmos, protože vzniká součtem 1+2+3+4, tzn. bodu (1), linie (spojnice 2 bodů), plochy (ohrazené 3 liniemi) a prostoru (vymezeného 4 trojúhelníkovými plochami).

Číslo ve vztahu k věci vyjadřuje:

- == rozměr věci či počet;
- == kvalitu.

Celek světa je kosmem (řádem), který je výsledkem harmonických poměrů vyjádřených čísly. Důkazem tohoto tvrzení je podle Pýthagora hudba (jako první objevil číselné vztahy za harmonickým souzvukem tónů). Svět a jeho harmonii můžeme poznávat až tehdy, když se mu připodobníme, tedy když budeme kultivovat a harmonizovat svoji vlastní duši. Myšlenka hudebně pojaté harmonie vesmíru ovlivnila renesanční filozofii a vědu.

Pýthagorás považoval lidskou duši za nesmrtelnou. Duše prochází procesem očišťování v nových vtěleních. Cílem je duši vysvobodit z koloběhu nových zrození.

Pýthagorás proti neomezené pralátce považuje za základ všeho určitost, vyjádřitelnou číselnými vztahy.

2.1.1.3 Elejská škola (Xenofanés, Parmenides, Zénón z Eleje)

Eleaté

Škola byla založena ve městě Elea, ležící na jihozápadě Itálie.

Eleaté poukazují na vztah mezi:

- == pravým poznáním = epistéme – výsledek práce rozumu;
- == pouhým zdáním = doxa – výsledek klamu smyslů.

Významné jsou jejich gnozeologické názory (gnozeologie = filozofická disciplína /nauka/ o poznání), zdůrazňující význam rozumového (logického) poznání.

Elejská škola v rámci řešení problému podstaty světa přispěla k formulaci:

- == podstaty a jevu;
- == obecného a jednotlivého;
- == jednoty a mnohosti.

Uvedená škola hlásala jednotu všeho jsoícího, jež nevzniká ani nezaniká.
Základní myšlenka elejské školy: Myšlenka je totožná s předmětem myšlení.

Xenofanés (570–480 př. n. l.)

Inspirátor elejské školy. Jeho zásadní myšlenka se týkala neproměnlivého jsoučna. Xenofanés tvrdil, že nic nevzniká a nezaniká. Že je všechno (jedno) beze změny.

Chápal svět jako jediného, věčného, neměnného, nehybného, slyšícího, vidícího, člověku nepodobného boha (Mystické zření jednoho živého božího jsoučna).

Xenofanés byl kritikem antropomorfního náboženství (ve kterém mají bozi podobu lidí) a homérské mytologie (myšlenka nejvyššího boha identického s jednotou celku = panteismus). Tvrdí, že skutečný Bůh, má-li být neomezený, musí být pouze jeden (dva by se již navzájem omezovali), všeprostupující a nehybný (kdyby se hýbal, musel by vedle boha být ještě volný prostor, ve kterém by se pohyboval), působící pouze svým myšlením.

Zakládá nauku o věčném neproměnlivém bytí za rozmanitosti jevů.

Parmenides z Eleje (540–465 př. n. l.)

Parmenidovo učení zakládá počátky základní filozofické disciplíny ontologie (nauky o bytí). Dodnes je považován za tvůrce filozofického pojmu bytí. Východiskem jeho úvah se stala slavná teze: bytí je, nebytí není. Z uvedeného tvrzení vyplývá, že bytí ani nevzniká ani nezaniká. V opačném případě by totiž mohlo vzniknout pouze z nebytí, případně opět zaniknout do nebytí. Parmenidův předpoklad je, že nebytí není.

Chápal bytí jako:

- == neproměnlivé, věčně trvající,
- == celistvé a nedělitelné,
- == nacházející se všude,
- == plné, souvislé, spojitě a stejnorodé.

S Parmenidovou tezí o bytí úzce souvisí tvrzení, že myslet a být je totéž, eleaté ukázali na to, že to, co je, musí být také myslitelné, vyjádřitelné a vyslovitelné. Tím se Elejské škole podařilo v zárodku postihnout důležitou filozofickou tematiku vztahu bytí, myšlení a jazyka.

Jeho gnozeologické názory směřují proti smyslovému poznání, jehož výsledkem je pouhé zdání (domněnky), zdůrazňuje poznání rozumové (logické), které vede k pravdě (skutečnému vědění). Poznat jevy, které nám smysly zprostředkovávají jako proměnlivé, lze jedině tak, že je „zastavíme“. A to je možné jen v pojmu (ideji).

Parmenides popírá dynamické pojetí vnitřně protikladného bytí. Na své cestě za pravdou upustil (odstoupil) od smyslového poznání (smyslové zkušenosti), které podle něj připoutává člověka k přírodě (ta podléhá změnám, tj. může být i nebýt)

Rozum nás však poučuje o tom, že je nelogické připustit existenci bytí a nebytí zároveň (a tedy i pohybu jako pohybu od nebytí a opačně). Skutečným světem je jediné bytí (monismus – všechny věci jsou odvoditelné či vysvětlitelné podle jednoho principu) s vlastnostmi, které plynou z jeho existence – je jediným, neměnným, nedělitelným a stejnorodým. Toto rozumové poznání nás vede k pravdě (tj. skutečnému vědění).

Parmenides proto tvrdil, že vedle jsoucího není nejsoucí. Domníval se, že jsoucí je jedno a že není nic jiného. Pokud však je nucen řídit se jevy, myslí, že je jedno podle rozumu, ale mnohé podle smyslového vnímání.

Rozpracovává nauku o neměnnosti a věčnosti světa (bez ustání, bez pohybu; věčné, úplné a celé, neměnné „jedno“) a gnozeologii elejské školy (oproti smyslovému zdůrazňuje rozumové poznání).

Zénón z Eleje (490–430 př. n. l.)

Dokazuje pravdivost Parmenidova tvrzení o existenci jediného bytí a neexistenci pohybu a prázdného prostotu tzv. aporiemi (logickými paradoxy), což jsou obtíže (nesnáze), do kterých se člověk dostane, pokud na základě smyslové zkušenosti např. předpokládá, že existuje pohyb.

Vytvořil metody dokazování, jimiž je rozum zdánlivě schopen zpochybnit nepochybnou smyslovou zkušenost. Tyto důkazy neexistence pohybu (tzv. aporie) inspirovaly rozvoj logiky.

V aporii zvané „půlení“ tvrdí, že chceme-li přejít z bodu A do bodu B, musíme nejdříve ujít polovinu vytyčené dráhy. Ale než projdeme polovinu

dráhy, musíme projít polovinu poloviny a tak dále až do nekonečna, takže ani nevykročíme.

V další aporii dokazuje, že Achillés nikdy nedohoní pomalou želvu. V okamžiku, kdy Achillés dosáhne bodu, kde želva stála na počátku závodu, je želva již o kousek dále. V okamžiku, kdy Achillés dosáhne toho nového bodu, je želva zase o kousek dále atd. Vzdálenost mezi nimi se bude zmenšovat, ale Achillés želvu nikdy nedohoní.

Zénón jednoznačně preferuje statizující myšlení, v němž se ztrácí smysl vnímané kontinuální plynutí času.

Logicky (nikoli prakticky) byly aporie vyřešeny až v novověku matematickým objevem diferenciálního počtu. (nejpomalejší tvor nemůže být v běhu nikdy dostižen nejrychlejším, protože pronásledující musí dříve dojít tam, odkud vyběhl prchající, takže pomalejší je nutně vždy o něco napřed.)

2.1.1.4 Iónská škola (Hérakleitos)

Hérakleitos z Efezu (540–480 př. n. l.)

Hérakleitos působil ve městě Efezu v maloasijské Iónii. Přezdívalo se mu temný, neboť se vyjadřoval zastřeně až tajemně a oceňoval osamocenost filozofa (mudrce). Sám byl samotář.

Na rozdíl od eleatů Hérakleitos nezavrhoval nebytí. Jak bytí, tak i nebytí:

== tvoří elementy dění,

== patří k podstatě světa, k vznikání a zanikání.

Hérakleitos díky pojmu „dění“ se řadí k variabilismu. (Variabilita = proměnlivost. Podstatou bytí je dění).

Sjednocujícím principem všeho jsoucna je podle něho změna, vývoj.

I pralátka – oheň, má dynamickou podobu něčeho, co je v neustálé změně a současně mění věci, na které působí. Hérakleitos kromě toho oheň chápe jako výchozí energii světa.

Je autorem dynamické koncepce jsoucna. Dynamické pojetí veškeré skutečnosti a faktická neexistence klidového stavu však neústí v chaos.

Hérakleitos v této souvislosti hovoří o obecném řádu (logos), jímž se vše řídí.

Úkolem člověka, usilujícího o moudrost, je proto poznat logos a žít v souladu s ním.

Společným prvkem všeho je logos (rozum, řád, zákon), podle kterého se řídí příroda ve své podstatě i vnějším projevu. Podstatou světa je ohněň. V jeho rozněcování a uhasínání (podle zákona logu) vznikají, mění se ve svůj protiklad a zanikají jednotlivé věci. Příčinou jejich neustálé změny je boj od sebe neoddelitelných vnitřních protikladů, které však ve své konečné instanci spojuje harmonie. Celý svět je tak neustálou změnou, jeho podstatou je dění.

Od Hérakleita pochází přísloví: Dvakrát nevstoupíš do téže řeky. Řeka, do které vstoupíš podruhé, není ta samá (voda v ní neustále plyne). Ani člověk není stále stejný (je starší, má více životních zkušeností apod.). Postihl dynamičnost skutečnosti.

Bytí a nebytí pojmal jako protiklady. Vše, co vzniká, se v průběhu svého trvání změní ve svůj protiklad (chladné se otepluje, vlhké schne a suché vlhne). Ve světě by nebylo harmonie, kdyby vedle malého neexistovalo velké, vedle živého mrtvé atd. Jednota protikladů je přechodná. Vývoj se děje v boji protikladů (život – smrt, vlhké – suché, horké – studené atd.), rovnováha je vždy dočasná. Svět je podle Hérakleita „věčně planoucím ohněm“, který se rozněcuje a pohasíná podle míry. Tou mírou, jež řídí koloběh věcí, a je jediným neměnným a určujícím prvkem světa, je všeobecný zákon (logos).

Logos vše prostupuje a působí jako pojem (myšlenka) i v nás, umíme-li mu naslouchat. Díky logu v nás poznáváme skrytou harmonii světa a stáváme se moudřími. Je nutné odlišovat moudrost (pochopení logu) od mnohoučenosti (znalosti mnoha věcí bez pochopení jejich podstaty a souvislosti).

Sjednocujícím principem světa je změna (panta rhei – vše plyne, nic netrvá). Svět existuje v soustavném boji a jednotě protikladů.

Hérakleitos je považován za zakladatele dialektického myšlení (myšlení, které postihuje svět v jeho vývoji, boji a jednotě protikladů); jeho termín logos se stal jedním ze základních pojmů filozofie.

Dialektika je učení o dynamickém pojetí skutečnosti. Hérakleitova antická dialektika jako filozofické učení zdůrazňuje:

- == souvislost;
- == proměnlivost;
- == protiklady.

Podstatou všeho je střetávání protikladných jevů. Veškerý vývoj se děje díky neustálému střetávání dvou protikladů.

Dialektiku lze považovat za nejúspěšnější:

- == odhalením tajemství dění;
- == pochopením problému trvání ve změně.

Výběr některých jeho názorů:

- == existuje pořádek a vymezený čas pro změnu světa podle nutnosti;
- == protikladné se shoduje a z neshodného je nejkrásnější harmonie;
- == svár je otcem všeho i králem všeho: jedny činí bohy, druhé lidmi, jedny dělá otroky, druhé svobodnými;
- == život je dítě, které při hře vrhá kostky: království věčnosti patří dítěti.

Hérakleitův model dialektického učení o vývoji a materialistický pohled ovlivnil novověkou filozofii. Nalezl své pokračovatele v mnoha významných filozofech, zejména v G. W. Hegelovi v 19. století.

2.1.2 Přírodní filozofie

Do přírodní filozofie patří:

- == Mladší fyzikové;
- == Atomisté – Leukippos, Démokritos.

2.1.2.1 Mladší fyzikové (pluralisté – Anaxagorás, Empedoklés)

Mladší fyzikové byli ve svých úvahách pod vlivem herakleitovské i elejské koncepce, a proto se je snažili sjednotit. Dynamická proměnlivost přírody podle nich vzniká slučováním neměnných základů bytí, které jsou ke slučování přivedeny dynamickým principem (vzniknou tak neměnná tělesa). Tento dynamický princip po určité době na tato neměnná tělesa (tj. směsí neměnných základů).

Oba filozofové (Anaxagorás a Empedoklés) přinášejí něco zcela nového. Jejich částice již nejsou nadány vlastním pohybem (tedy životem), nýbrž

jsou pohybovány vnější silou. Již nejde (jako dopsud) o hylozoismus. Oba filozofové tak uzavírají první etapu řecké filozofie a předznamenávají dlouhé období dějin filozofie, v němž se aktivní duch a pasivní hmota většinou považují za protikladné principy.

Empedoklés (490–430 př. n. l.)

Narodil se v Akragantu na Sicílii.

Pokládal za neměnné základy světa čtyři živly (vodu, zemi, oheň a vzduch). Je považován za pluralistu.

Tyto čtyři praelementy, jsou jsoucí nepatrné částičky tzv. „kořenů všeho“, tvoří neměnný základ všech proměn. Mechanickým spojováním a rozpojováním nejmenších částíček těchto živlů všechno vzniká a opět zaniká.

Za princip, který živly spojuje ve věci a vede živly k jednotě považuje lásku. Za princip, který ničí věci a rozkládá je zpět do neměnných živlů a je příčinou jejich oddělovací různosti považuje svár. Současné působení obou těchto principů (sil) vede k poměrnému promíchávání jednotlivých živlů. Právě v důsledku tohoto promíchávání vznikají jednotlivá jsoucna.

Láska a svár jako protikladné aktivní principy jsou hnací silou veškerého dění a pohybu. Zároveň udržují vesmír v rovnováze.

Anaxagorás (500–428 př. n. l.)

Narodil se v Klazomen na maloasijském pobřeží. Přenesl filozofii kolem roku 460 př. n. l. do Athén. Vytvořil pluralistickou koncepci nekonečného množství odlišných prvků (semena nebo zárodky věcí).

Pokládal za neměnné základy světa tzv. semena (je jich nekonečně mnoho, lze je stále dělit). Za vnější hybný princip, který semena spojuje ve věci i věci ničí a rozděluje je zpět na semena, pokládal nús (rozum či ducha, který hýbá světem). Svému NÚS připisoval schopnost vládnout věcem, řídit je, uspořádat i poznávat. NÚS je abstraktní božský duch, který vytvořil z původního chaosu krásný a účelně uspořádaný svět.

2.1.2.2 Atomisté (Leukippos, Démokritos)

Atomisté navazovali na mladší fyziky, zejména na Anaxagora. Atomismus byl reakcí na aktuální problémy své doby (zejména problematika pohybu – klidu, bytí – nebytí).

Leukippos (500–440 př. n.l.)

Zakladatel atomismu. Vyjádřil základní myšlenky atomismu, které dále rozpracoval Démokritos. Jako jeden z prvních formuloval logický zákon dostatečného důvodu, tj. nic se neděje nadarmo, vše je podmíněno nutností. Jedná se o kauzalitu (vztah ve kterém příčina a účinek jsou vzájemně propojeny).

„Ani jedna věc nevzniká bez příčiny, ale vše vzniká z nějakého důvodu a nebytnosti“. Přinesl jeden z podstatných rysů atomismu determinismus. (Všechny procesy ve světě jsou příčinně určeny. Opak indeterminismu. Neexistuje náhoda. Popírání spontaneity může vést k popření svobody a zodpovědnosti).

Démokritos (460–370 př. n. l.)

Pocházel z Abdéry v severořecké Thrácii.

Předpokládal, že existuje nebytí, které pojal jako prázdný prostor. Plné bytí, které zmíněný prostor vyplňuje, není „jedno“, ale tvoří ho nespočetná, nesmírně malá (smysly nevnímátná) tělíška – atomy. Atomy jsou dále již nedělitelné částice.

Označoval svět jako jednotu atomů (jsoucna) a prázdna (nejsoucna, prázdného prostoru), v němž se atomy (nedělitelné konečné částice bytí) pohybují po předurčených drahách. Vzájemným spojováním atomů vznikají jednotlivé věci i lidské duše, které jsou směsí atomů a prázdna. Jednotlivé atomy se odlišují tvarem, velikostí a místem, jsou neměnné a současně nezničitelné. Jejich spojení je vždy jen dočasné.

Démokritos uznal jsoecnost (existenci) těchto vlastností: těžké, lehké, měkké, tvrdé; u ostatních (barvy, vůně, chutě apod.) ji neuznává. Těžká jsou tělesa, které obsahují mnoho atomů a málo prázdna.

Lehká tělesa obsahují málo atomů a mnoho prázdna. Díky prázdnu se od přírody nepohyblivé atomy vzájemnými nárazy pohybují. Pohyb je stejně věčný, jako jsou věčné atomy a prázdno.

Démokritova atomistická teorie podstatným způsobem ovlivnila vývoj starověkého i novověkého materialismu.

V poznání vychází Démokritos z eleatského důrazu na rozum. Akceptuje však i smyslové vjemy, které chápe jako zvláštní atomy, oddělující se od věcí a vstupující do našich smyslů.

Démokritova dialektika:

== Dynamické pojetí skutečnosti.

== Uznání všeobecné příčinnosti a nutnosti.

== Vše se ve světě pohybuje, vyvíjí a přeměňuje s pomocí spojování a rozpojování atomů.

V etice považuje za cíl lidského života blaženost, která vychází z klidné, spokojené mysli (ataraxiá). K blaženosti vede uměřenost, harmonie, nezávislost na smyslových požitcích a pomíjivých věcech. „Blaho nespočívá v rozkoši, nýbrž v klidu duše.“ Přátelství má velký význam v životě.

Svými etickými i přírodními názory ovlivnil Démokritos pozdější epikureismus. Na Démokrita navázal Epikúros ze Samu (viz. kapitola 2.3.2).

Filozof Leukippos a jeho žák Démokritos

Učinili kompromis mezi zdánlivě neslučitelným učením eleatů a názory Hérakleitovými.

Zachovali neměnnost a věčnost eleatského bytí v podobě nedělitelných a věčných atomů a zároveň respektovali Hérakleitův pohyb, protože se domnívali, že atomů je nekonečně mnoho a pohybují se v prázdnu čili nebytí. Skutečně jsoucí (neměnné) jsou jen atomy, kdežto jejich shluky, tvořící náš svět, podléhající změnám, rozpadají se a nově se tvoří. Člověk smyslovým (temným) poznáním vnímá tyto shluky, rozumem se dobírá pochopení pravého jsoucna – atomů. Atomy jsou nadány vlastním pohybem, který se děje podle přísných zákonů příčiny a následku. Žádná náhoda neexistuje, vše podléhá striktní předurčenosti (determinismu). Determinismus (každá

událost má svou nutnou příčinu v události jiné) později odmítl helénistický filozof (atomista) Epikúros. (viz. kapitola 2.3.2)

Rozvinuli materialistickou teorii o atomech, dále nedělitelných a nejmenších částech hmoty. Všechno dění je jen přesunem určitých atomů z jednoho místa na jiné. Lidská duše je jemnou skladbou velmi hladkých a kulatých atomů.

2.2 Klasické období – vrcholná řecká filozofie

V tomto klasickém (vrcholném) období jsou položeny **základy všem filozofickým disciplínám (oblastem, oborům)**. Důraz se přenáší od kosmologie (přírodní filozofie) na **filozofii antropologickou (na člověka)**. Vznikají **filozofické systémy obsahující celek filozofické problematiky** (Platón, Aristotelés).

Do tohoto klasického období (vrcholné řecké filozofie) jsou zařazeni:

- == Sofisté (Prótagorás a Gorgiás);
- == Sókrates;
- == Platón;
- == Aristotelés.

2.2.1 Sofisté (Prótagorás, Gorgiás)

Po řecko-perských válkách (500–444 př. n. l.) se těžiště ekonomického, politického a kulturního vývoje přeneslo z maloasijské Iónie (řecké kolonie na pobřeží Středozemního moře – dnešní západní pobřeží Turecka) do Athén. Na půdě Athén byla v 5. století př. n. l. vytvořena nejvyspělejší demokracie. Vzrůstající podíl svobodných athénských občanů na veřejných záležitostech a politickém životě obce vyvolal potřebu vyššího vzdělání a specializované přípravy v oboru státnickém a řečnickém. Na lidovém shromáždění a před soudem měl vždy výhodu ten, kdo dokázal svou věc přesvědčivě obhájit.

Sofisté provedli spolu se Sókratem a Platónem tzv. **antropologický obrat** (obrat zájmu filozofie k záležitostem lidským).

Důvody antropologického obratu:

- == společensko-kulturní realita byla chápána, vzhledem k přírodě, jako něco zvláštního (je závislá na lidské aktivitě);

== politická aktivita člověka v demokratických městských státech nabývala na důležitosti.

Sofisté byli profesionální učitelé moudrosti, kteří působili v době rozvoje athénské demokracie. Jedná se o období po první polovině 5. století př. n. l. Putovali od města k městu a za úhradu vyučovali nejrůznějším uměním a dovednostem, především rétorice (řečnictví). Svým žákům nabízeli, že je naučí myslet, mluvit a jednat, čímž je dokonale připraví na úspěšnou politickou kariéru. Zde můžeme vidět první zárodky praktické filozofie.

Sofisté se zaměřili na **gnozeologickou** problematiku na základě vztahů mezi lidmi v rámci společenství (obce). Poprvé upozornili na význam sdělitelnosti poznatků a na úlohu jazyka. Sofisté dokázali dát svědomí občana filozofický výraz.

Sofisté do filozofie aplikovali relativismus, který zdůraznil:

- == situaci člověka ve světě a společnosti;
- == lidské hranice a relace (vztahy).

Sofisté obrátili pozornost filozofie od přírody k člověku jako nositele hodnot. Filozofii tak otevřeli svět mravních, náboženských a kulturních hodnot, a poprvé učinili předmětem filozofie samo **myšlení**, jeho předpoklady možnosti a meze. Filozofie sofistů je filozofií vzdělanosti, výchovy a rétoriky.

Rysy sofistického myšlení:

- == Senzualismus – důvěra ve smysly před rozumem. Všechny poznatky se dají odvodit ze smyslového vnímání. Neexistuje podstatný rozdíl mezi pociťováním a myšlením.
- == Relativismus – nic není absolutní, vše je proměnlivé a podmíněné. Neexistuje absolutní pravda, pouze pravdy dílčí. Pravda platí pouze ve vztahu k člověku, k jeho postojům a situaci. Co je dobré, to z pohledu druhého nemusí být dobré.
- == Skepticismus – je nedůvěra, pochybování. Zpochybování subjektivní jistoty o myšlence, realitě apod.
- == Individualismus – pokládá individuum za samoúčel a nadřazuje ho nad zájmy sociálního celku. Prosazování individuálních zájmů (protikladem je kolektivismus).

Význam sofistiky:

- == východiskem a středem filozofie učinila člověka;
- == formulovala problematiku podmínek, možností a hranic lidského poznání a myšlení;
- == upozornila na společenský a historický přechodný charakter norem, zákonů a institucí.

Sofistům je vytýkán tzv. **gnozeologický relativismus**, což je přesvědčení, že není možné dosáhnout trvale platného poznání (provždy a pro všechny lidi). Snažili se přesvědčit posluchače, že právě ta jejich pravda je pro posluchače to nejlepší. Sofistům je dále vytýkán i **etický relativismus**, což je tvrzení, že hodnotové systémy (včetně náboženských) jsou historicky a společensky podmíněné.

Prótagorás (481–411 př. n. l.)

Hlavní představitel **sofistiky**. Je představitel gnozeologického relativismu.

Domyslel Hérakleitovu dialektiku do lidských důsledků a dospěl k **subjektivismu**. Věci (svět) bez člověka nemají stálou hodnotu. Je to člověk čili subjekt, kdo věci hodnotí. „Člověk je mírou všech věcí, jsoucích že jsou, a nejsoucích, že nejsou.“ Ale protože každý člověk jinak myslí a jinak mluví, je tolik pravd, kolik je lidí. Každou věc je tak možné vykládat dvěma navzájem protikladnými způsoby.

Prótagorás byl skeptik: tvrdil, že neexistuje absolutní pravda, jen pravda relativní; ani není pravda objektivní, ale jen subjektivní.

Gorgiás (483–375 př. n. l.)

Vytyčil mezníky noetické skepse. Tj. nedůvěry v možnost „spolehlivě“ poznávat svět:

1. Nic není.
2. Kdyby něco existovalo, nemohlo by to být poznáno.
3. Kdyby to mohlo být poznáno, nemohlo by to být sděleno.

Všechno poznání je relativní.

Mocným nástrojem je lidská řeč.